

Vojko Strahovnik

KULTURA STRAHU IN KULTURA (ZA)UPANJA

1. Uvod

Neredko slišimo, da je moč našo sodobno družbo označiti kot v temelju zaznamovano s kulturo strahu. Takšne oznake v zadnjih desetletjih prihajajo iz najrazličnejših področij – filozofije, sociologije in antropologije kulture, teologije, ekonomije, politike ter drugih. Izraz se pojavlja v številnih pomenih in kontekstih, vsem pa je skupno, da v kulturi strahu strah zaseda mesto prevladujočega zornega kota človeka na samega sebe ter na svet okoli njega. Strah v kulturi strahu »ni več zgolj čustvo ali pa odziv na zaznavo nevarnosti. Postal je kulturni idiom, preko katerega izražamo naš občutek naraščajočega nelagodja glede našega mesta v svetu« (Furedi 2006, vii).

Kulturo strahu nekateri umeščajo v geografske okvire. Nedavno je tako na primer ugleden francoski teoretik mednarodnih odnosov in diplomatskih študij Dominique Moïsi zapisal, da lahko globalno svet razdelimo na tri področja, ki so eno za drugim prevladujoče označena s *kulturo strahu* (»zahodni svet«), *kulturo ponižanja* (predvsem islamski svet severne Afrike, Bližnjega in Srednjega vzhoda) in *kulturo upanja* (Daljni vzhod oz. vzhodna Azija), medtem ko preostala območja nimajo izrazito prevladujoče kulture (Moïsi 2007). V nadaljevanju svoja razmišljanja naveže predvsem na pomen tega »spopada čustev« (kot nadgradnje Huntingtonovega spopada civilizacij), kakor mu pravi sam; njegova osrednja teza gre v smeri, da strah predvsem reže globoko vrzel med zahodnim svetom in ostalimi območji (ter nas tako postavlja v izolacijo) ter da ponižanje notranje povezuje islamski svet in ustvarja pogoje za njegovo radikalizacijo (Moïsi 2007, 8). Vendar je takšna geopolitična perspektiva zgolj ena izmed možnih dimenzij, znotraj katerih lahko razmišljamo o kulturi strahu. Zato vidikov, ki jih bomo izpostavili in obravnavali v nadaljevanju, ne moremo strogo omejiti zgolj na eno geografsko ali civilizacijsko območje, ampak predstavljajo globalno težnjo. Kot izhodišče našega razmišljanja bomo najprej postavili samo razumevanje kul-

ture strahu ter vprašanje o kakšnem strahu v tem horizontu sploh govorimo. V nadaljevanju bomo nato prešli na kratko obravnavo nekaj najpogostejših zunanjih pojavnih oblik oziroma simptomov takšne kulture, v sklepnem delu pa razmišljali o vzrokih zanjo ter morebitnih poteh iz te kulture strahu.

2. Strah in kultura strahu

Najbolj preprosto bi lahko kulturo strahu opredelili kot stanje družbe, v katerem se zdi, da strah prežema in zaobjema vse pomembne vidike človekovega življenja in kjer je perspektiva strahu tista, preko katere dojemamo svet okoli nas. V kulturi strahu prežečih nevarnosti nikoli ne zmanjka, možnosti za strahove so vedno nove in nove, od epidemij, pandemij, dodatkov v hrani, škodljivega sevanja, terorističnih napadov, nevarnosti, ki na nas prežijo za zidovi našega doma, računalniških črvov, ki bodo ustavili svet in podobno. Bojimo se prihodnosti, bojimo se drugih, bojimo se izgube, bojimo se osamljenosti, bojimo se staranja, bojimo se tvegati.¹ Mnoge od teh nevarnosti so takšne, da jim ne moremo ubežati ali se jim izogniti, temveč jih lahko zgolj pasivno pričakujemo in se jih bojimo (Furedi 2006, ix-x; Svendsen 2008, 26–27). Kultura strahu se poraja na našem občutku ogroženosti in ranljivosti; strah pa se zakorenini v naših motivih in namenih, ustali v naših dejanjih ter daje ritem našim dnevnim rutinam (Bauman 2006, 3; 133). Strah je v takšni kulturi tudi izjemno močno sredstvo manipulacije in nadzora. Prevladuje sledenje načelu previdnosti, ki naše obnašanje napotuje v smer izogibanja vsem tveganjem. »Naša kultura strahu pretirano poudarja nevarnosti, ki smo jim izpostavljeni, ter hkrati tudi spodkopava naše zmožnosti, da bi se soočili s stiskami. Ko se tako znajdemo v stiski, smo tam kot ranljivi posamezniki in se sami ne moremo spopasti z njo. To je ena izmed najbolj izstopajočih značilnosti našega načina strahu« (Furedi 2006, 20).

2.1 Strah

Strah ima biološki izvor oz. nevrobiološki temelj v amigdali (osebe s poškodbami tega dela možganov običajno ne občutijo strahu, prav tako pa ne

¹ »Vsak dan znova spoznamo, da je naš seznam nevarnosti še daleč od popolnega; vsak dan odkrijemo in napovemo nove nevarnosti in prav nič nimamo pojma o tem, koliko jih je še ter kakšne vrste teh nevarnosti so se uspele izmuzniti naši pozornosti (in pozornosti strokovnjakov!) ter samo čakajo, da udarijo brez opozorila« (Bauman 2006, 5).

prepoznajo izrazov strahu pri drugih (Sprengelmeyer et al. 1999)), vendar je tudi osebno in družbeno pogojen ter oblikovan, predvsem v smislu, da je lahko močno odvisen od naših videnj sveta okoli nas, nevarnosti, ki jih ta vključujejo in predstav o naših zmožnostih odziva nanje. Strah vzbudi izjemno hiter odziv našega organizma, ki ga ne moremo neposredno nadzirati, kljub temu da raziskovalci govorijo o dveh različnih poteh, ki vodita do tega odziva ali njegove zaustavitve (eno izmed poti predstavlja nagel odziv na prepoznano nevarnost, ki lahko vodi tudi do zmotnega preplaha, druga pa zbira več informacij ter lahko prvi odziv tudi ustrezno ustavi), pa sta obe izven našega neposrednega zavestnega nadzora (Svendsen 2008, 26–27). Zgolj biološke dimenzije strahu nam ne morejo omogočiti razumevanja kulture strahu. Kajti čeprav je nevrobiološka osnova strahu pri človeku in živalih podobna, pa se – ko govorimo o kulturi strahu – dotikamo izrazito človeških dimenzij strahu. V njenem izhodišču je prepričanje, da je skupnost soočena z močnimi in uničujočimi silami, ki ogrožajo njen obstoj (Svendsen 2008, 19). Bauman (2006, 3) takšen strah opredeli z izrazi kot so »strah druge ravni«, »družbeno in kulturno recikliran strah« in »izveden strah«.

2.2 Nevarnost, tveganje in strah

Zdi se, da k vzpostavitvi kulture strahu pripomore to, da zgolj potencialne (in največkrat zelo oddaljene) nevarnosti postanejo dejanske in vseprisotne (Svendsen 2008, 17). Deloma lahko to težnjo opredelimo tudi preko preobrazbe nevarnosti v tveganje. Da je nekaj nevarno, pomeni, da nas ogroža oz. ogroža nekaj, kar nam je vredno oz. blizu – tako opredeli strah in nevarnost že Aristotel, ko pravi, da »so predmet strahu dogodki, ki nam vzbujajo strah, te pa lahko označimo kot zle« (Aristotel 2002, 110). Tveganje po drugi strani ne terja takšne neposredne ogroženosti. Tveganje ni nekaj, kar bi bilo zgolj možno, ampak je vedno povsem dejansko. Hitro se lahko vzpostavi njegova vseprisotnost. Tveganja so namreč povsod okoli nas, silijo nas v konzervativno, previdnostno držo.² Hkrati pogosto ne moremo postaviti nobene *meje »še sprejemljivemu tveganju«*, kajti želimo si ga v celoti odpraviti. Boj proti takšnim tveganjem postane tako neskončen (Svendsen 2008, 72). Pri domne-

² Bauman (2006, 10) opredeli tveganje kot nevarnosti, katerih verjetnost lahko (ali vsaj mislimo, da lahko) izračunamo. Tveganja so tako zanj kalkulabilne nevarnosti. Ker ne moremo doseči gotovosti glede naše prihodnosti oz. obetov, so tako tveganja »druga najboljša izbira«.

vah glede tveganj ne gre več za »dejanske nevarnosti, ki prežijo na človeštvo. Te domneve namreč vzdržuje pogled na svet, ki je globoko pesimističen glede obetov prihodnosti« (Furedi 2006, xi).

Družba tveganja je povezana s kulturo strahu. Nihče ni izvzet iz nevarnosti; prav vsakdo je lahko prizadet, ne glede na njegov status (Svendsen 2008, 50). To občutje še nadalje okrepijo mediji, ki pozornost občinstva dosejajo ravno tako, da zgodbe, ki jih objavljajo, posredujejo na način, da so povezane z življenjem prav vsakega posameznika oz. kot relevantne za prav vsakogar. »Katastrofične zgodbe« segajo od takšnih, ki ogrožajo obstoj celotnega človeštva (trki asteroidov, globalne pandemije, podnebne spremembe), pa do takšnih, ki so individualizirane glede na posameznika z določenimi značilnostmi (teroristični napadi, redke bolezni, letalske nesreče in celo »mesojede banane« se znajdejo med novicami). Podobno je pri tveganjih; pogosto je za medije najbolj zanimivo tveganje tisto, ki je najbolj neverjetno. Tveganja so tako napihnjena ter le malo povezana z resničnimi grožnjami. Tveganje ni več nujno povezano s tem, kaj počnemo oz. kakšnim nevarnostim se izpostavljam v našem življenju, temveč gre pri tveganju za to, kdo smo. Tveganje se preobrazi v »zacementirano« značilnost posameznikovega življenja (Furedi 2006, 5). Hkrati določljiva tveganja na svojem skrajnem koncu prehajajo v negotovosti, ki se izmikajo preračunavanju in so vse bolj oddaljene od nas ter tako poseben vir strahu (Bauman 2006, 100).

Povedna plat tega vzbujanja občutja strahu, ki razkriva ta mehanizem, so oddaje, priročniki in spletni nasveti glede tega, česa vse se moramo bati v našem domu, med drugim se na seznamih znajdejo stvari kot so preproga, laserski tiskalnik, steklenička za dojenčka, šamponi za lase in – paradoksalno – celo negorljivi oz. ognjevarni materiali, ki ščitijo elektronske naprave (Conger 2012). Redko na takšnih seznamih zasledimo stvari, kot so orožje, alkohol ali pa nezdrava prehrana, ki gotovo mnogo bolj ogrožajo naša življenja. Pomembno je, da tako popačeno zavedanje tveganj vodi tudi do popačenega pogleda na svet. Glavno sporočilo takšne medijske družbe je, da nas bi moralo biti strah, saj našo varnost, dobrobit in celo sam obstoj na vsakem koraku spremljajo prežeče nevarnosti, ki do zdaj morda sploh še niso bile odkrite (Furedi 2006, 23–50). Posameznih nevarnosti in tveganj je toliko, da morajo pravzaprav tekmovati za našo pozornost.

Tveganje je znotraj kulture strahu dobilo skoraj izključno negativen predznak; ni nekaj, kar bi nekdo (lahko) izbral, ampak smo vedno zgolj podvrženi tveganjem proti naši volji. Perspektiva tveganja nas potiska v neke vrste pasivnost. Tveganja so namreč povezana z žrtvami le-teh, žrtve, ki spadajo v tvegane skupine, pa so preko teh mehanizmov odvezane večjega dela odgovornosti (Svendsen 2008, 51–52). (K vprašanju odgovornost se bomo vrnili v zaključnem delu.) Tveganja niso več nekaj, s čimer bi se družba spopadala na pozitiven način, hkrati pa jih vseskozi napihujemo. Nek dogodek, ki je pravzaprav izjemno neznačilen in redek, znotraj takšne logike postane nekaj »vsakdanjega«, nevarnost, ki se lahko zdaj zdaj uresniči, čemur sledijo tudi naši ukrepi za izogibanje tej nevarnosti. Tvegati v perspektivi kulture strahu pomeni ravnati neodgovorno. Izogibati se vsem tveganjem predstavlja smiselno in odgovorno držo, zato je tudi samo izražanje strahu in tesnobe pogosto ocenjeno pozitivno, namesto da bi ga kritično označili kot nerazumno paniko. Pogosto se takšno kulturo strahu »izrabi« tudi za povsem legitimen cilj osveščanja javnosti glede resnično pomembnih nevarnosti, vendar lahko to razumemo kot znak upada pomena avtoritete in razuma, kar še pogloblja negotovost (Furedi 2006, xvii; 9–10; 53–57).

2.3 Izkustvo nevarnosti in kultura strahu

Zelo poudarjena dimenzija strahu v kulturi strahu je vseprisotnost strahu, nevarnosti in tveganja. Svet se kaže kot zlovešč in nevreden zaupanja. Strah je tudi nalezljiv (Bar-Tal 2001, 608) – lahko postane družbeno pogojena navada –, kar še pospešuje oblikovanje kulture strahu.³ Strah nas v kulturi strahu povezuje, predstavlja integrativni (morda tudi identifikacijski) dejavnik in povezujoč pogled na svet (Svendsen 2008, 19). Predstavlja okvir, skozi katerega oblikujemo razumevanje našega izkustva ter smisel, ki mu ga pripisujemo; zdi se nam, da živimo v prav posebno nevarnem obdobju, ki človeštvu nastavlja številne nevarnosti in katastrofe (Furedi 2006, 19–20).

³ Zanimivo je, da je bila oznaka »kultura strahu« na začetku pridržana za družbe, ki so bile zaznamovane z nasiljem, terorjem in nerazrešljivimi konflikti, kot so bile npr. družbe nekaterih južnoameriških držav v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, v katerih sta teror in dolga izkušnja nasilja spodbudili nastanek kulture strahu kot odziv na vseprisotnost ter nenapovedljivost nevarnosti (Bar-Tal 2001, 607), šele kasneje pa se izraz pojavi v povezavi z razvito »zahodno družbo«, za katero lahko pravzaprav rečemo, da se nahaja v relativno nenevarnem okolju in obdobju.

Naslednja zanimiva točka je ta, da se zdi, da je naše občutje strahu vse manj in manj povezano z našim lastnim izkustvom oziroma izkušnjami glede nevarnosti in njihovih posledic (Svendsen 2008, 20). Ta vidik strahu je med drugimi izpostavil Hume, in sicer s tem, ko je zagovarjal, da nas je lahko strah tudi zgolj komajda možnega zla oz. nevarnosti ter celo nemožnega, pri čemer mora biti to zlo dovolj veliko oz. skrajno (Hume 2003, 316). »Povečujoča se vrzel med našo občutljivostjo glede strahu ter našimi vsakdanjimi rutinami nakazuje, da pri tem strahu ne gre več preprosto zgolj za čustveni odziv na našo izkušnjo. Pri tem strahu gre za bolj splošno, kulturno perspektivo na to, kakšen smisel podeljujemo našim življenjem« (Furedi 2006, x). Vzpostavlja se vrzel med verjetnostjo nevarnosti (nesreče, poškodbe, bolezni, smrti) ter predstavami o teh nevarnostih, ki se vzpostavijo pri ljudeh.⁴

Strah se tudi seli iz enega področja na drugo, od ene nevarnosti k drugi, ne da bi bila za to kakršnakoli logična razlaga. Zdi se, da takšen strah prosto plava v prostoru med nami, predstavlja temelj oklevanja in tesnobe, saj se njegova nedoločenost in trajnost iztekata v pričakovanje najhujšega možnega izida. Furedi zato v povezavi s tem trdi, da ta perspektiva spopadanja z negotovostjo skozi prizmo strahu predstavlja »krizo vzročnosti«, ki pa sama izhaja iz nezaupanja v človeštvo. Kultura strahu (predvsem pa naši odzivi in ukrepi) nas ne povezuje v skupnost, ampak nas razbija na individuum; odzivi na strah dobivajo vedno bolj zaseben in osebni značaj (Furedi 2006, 4–9).

2.4 Strah, ranljivost in odnosi

Kultura strahu je tudi tista, v kateri strah ukinja zaupanje oz. ga bistveno zmanjšuje. Ker je zaupanje temelj medčloveških odnosov (Žalec 2011), ima seveda to izrazito negativne posledice. Ta razvoj je viden tudi pri bistvenem upadu zaupanja ljudi v institucije, ki so še do nedavnega uživale zaupanje.

Prav tako kultura strahu pušča negativne posledice na področju medosebnih odnosov, kjer je postala logika zaupanja v odnosu obrnjena na glavo. Zgolj en odraz tega je dejstvo, da na področju knjig za samopomoč in odnose

⁴ »Najbolj tehnološko razvita in opremljena generacija v človeški zgodovini je hkrati tudi generacija, ki jo najbolj preganjajo občutja nevarnosti in nemoči. (...) V razvitih deželah živimo nedvomno v eni najbolj varnih družb, kar jih kdaj poznamo, pa vendar se v nasprotju z objektivnimi dokazili (...) počutimo bolj ogrožene, nezavarovane in prestrašene, smo bolj dojemljivi za paniko ter bolj zavzeti za varnost in zavetje, kakor pa katerakoli druga družba.« (Bauman 2006, 101)

med večjimi prodajnimi uspešnicami srečamo knjige z naslovi kot so *Dar strahu*, *Uničujoči partnerji in strupeni ljudje – kako zaščititi svoje zdravje pred odnosi, ki ogrožajo vaše zdravje* in *Čustveni vampirji* ter *Ženske, ki ljubijo preveč* (Svendsen 2008, 95–96). Vse to napeljuje na izhodišče, pa katerem so odnosi nevarni, še posebej tisti, pri katerih se razvije tesna čustvena vez. Možnost tega, da smo v takšnem odnosu prizadeti, je torej že vnaprej razumljena kot razlog, zakaj se ga moramo ogibati. Povsem spregledano je dejstvo, da pravzaprav nobenega pristnega, bližnjega medosebnega odnosa brez ranljivosti ne more biti, pri čemer se seveda morajo ohranjati zdrave razmejitve v odnosu, ki preprečujejo zdrs v pretiran strah pred ranljivostjo oziroma strah pred intimnostjo (Gostečnik 2001, 178–187; 2006, 474–478). Namesto zaupanja in ranljivosti naše medosebne odnose obvladuje logika čustvenega tveganja, ki nam nalaga izogibanje vsem odnosom, v katerih bi lahko bili prizadeti.

S temi pojavi »nevarnih odnosov« je tesno povezana tudi razprava o t. i. »strupenih odnosih in institucijah«, ki v kulturi strahu ravno tako prežema nekatere popačene poglede na medosebne odnose. Zopet lahko pozornost usmerimo na knjižne uspešnice z naslovi kot *Strupeni samski moški*, *Strupeni ljudje: 10 načinov, kako se spopasti z ljudmi, ki delajo vaše življenje neznosno*, *Strupeni prijatelji*, *Strupeni odnosi in kako jih spremeniti*, *Strupene cerkve: okrevanje po duhovni zlorabi*, *Strupeno delo* in *Strupena psihiatrija* (Furedi 2006, xv). Vse to je tudi tesno povezano s tem, da posamezniki z nizko ravniyo zaupanja v soljudi običajno izraziteje stremijo k zatrtju skupin in posameznikov, ki so različni in jih doživljajo kot grožnjo. »Ti, ki se bojijo človeške narave, se bolj nagibajo k izogibanju tveganj ter neliberalnemu pristopu.« (Furedi 2006, xv) Kultura strahu tako spodkopava spontanost in predstavlja mehanizem dezintegracije družbe. Potreben je ponovni prehod k zaupanju in upanju (Svendsen 2008, 92–101).

2.5 Tekoči strah

Zygmund Bauman (2006, 8) govori o »tekočem strahu«, ki je perpetuiran oz. kontinuiran kot stalen spremljevalec naših življenj, ki ga ne moremo odsloviti. To lahko ponazorimo z našim razumevanjem bolezni, ki se je od nekega časovno omejenega stanja, ki nastopi in se tudi konča, preobrazilo v večnega spremljevalca zdravja, ki predstavlja nenehno grožnjo zanj ter kliče

k nenehni pozornosti. Skrb za zdravje tako postaja večna bitka proti bolezni (Svendsen 2008, 61), ki se prične z našim rojstvom, glede na razvoj tehnologije pa kmalu verjetno tudi že pred njim. Tako se je tudi smrt preobrazila v nekaj tekočega in stalnega; strah pred smrtjo je nekaj, kar spremlja naše življenje in močno določa naše izbire (Bauman 2006, 41). Tekoči strah je torej neke vrste trajna tesnoba in napetost, ki jo vzbuja naše dožemanje sveta kot polnega nevarnosti, ki nas lahko doletijo vsak trenutek. »Strah je najbolj strašljiv, ko je razpršen, razvejan, nejasen, nepovezan, neukoreninjen, prosto plavajoč, ko nima niti jasnega naslovnika niti jasnega vzroka, ko nas zasleduje brez posebne logike ali razlogov, ko je nevarnost, ki nam preti, možno kratko ujeti s pogledom povsod, a je nikjer ni videti« (Bauman 2006, 2). Svet je nepredvidljiv in nenapovedljiv, tekoči strah pa izvira iz našega občutka nemoči in negotovosti ter neobvladljivosti sveta okoli nas. Tekoči strah je pravzaprav podoben plinu in kot tak prodre v vse pore našega življenja, kar posledično tudi pomeni, da ni prostora, kamor bi pred njim lahko pobegnili.

Zdi se, da je strah v nekem smislu nadomestil ideologije kot ene izmed vodilnih motivacijskih sil ter postal prevladujoča moč na polju političnega (Svendsen 2008, 16). To dimenzijo strahu izpostavlja predvsem politična filozofija (Linke in Smith 2009). Čustva seveda vplivajo na naše delovanje, a ga ne določajo. Ob tem je »stari strah«, ki sta ga Machiavelli in Hobbes videla predvsem z vidika vzajemnega strahu (med posamezniki oz. v odnosu do moči in nasilja vladarja) v družbi, ki je v končni fazi lahko deloval tudi kot podlaga reda in solidarnosti med ljudmi, zamenjal novi strah, ki vedno bolj postaja strah »pred nečim zunanjim« v vse bolj individualizirani družbi. Politike in oblasti se trudijo nadzorovati ta strah ter ga v mnogih primerih tudi vzdrževati (Svendsen 2008, 104–107). Bauman (2006, 7; 53) izpostavi tudi dejstvo, da je potrošniška ekonomija odvisna od njenega ustvarjanja vedno novih potrošnikov in da so potrošniki, ki jih mora ustvariti za varnostne proizvode in storitve pač plašljivi in preplašeni potrošniki. Strah se lahko vedno reciklira z dobičkom.

3. Onkraj kulture strahu

Kot smo izpostavili zgoraj, je strah sicer posredno usmerjen v prihodnost; povezan je z našim pričakovanjem nekega zla (Aristotel). Povezan je z negotovostjo, zato tudi Heidegger govori o stvareh, ki se jih bojimo, kot o

teh, ki sevajo nevarnost. Zaradi pretečih nevarnosti, ki so preobražene v tveganja, smo posledično pogosto na nek način ujetniki tega strahu, zamrznjeni v sedanjosti, kajti strah nam omejuje nabor možnosti glede naše prihodnosti (Svendsen 2008, 43). Prav zato mu mnogi nasproti postavljajo upanje, ki je prav tako bistveno usmerjeno v prihodnost, vendar so njegova izhodišča drugačna.

3.1 Zaupanje in odgovornost

Perspektiva tveganja nas v kulturi strahu potiska v pasivnost. Tveganja so namreč povezana s pasivnimi »žrtvami« le-teh; žrtve, ki spadajo v tvegane skupine, pa so preko teh mehanizmov odvezane večjega dela odgovornosti (Svendsen 2008, 51–52). Gre za »pomanjšanje subjekta« in »oddelitev odgovornosti od dejanja« (Furedi 2006, 72–75), ki se še pogloblja z naraščajočo individualizacijo in socialno osamitvijo, povečanim občutkom ranljivosti (skupaj z identiteto žrtve) ter upadanjem zaupanja v institucije. Kultura strahu briše posameznikovo avtonomijo in posledično spodkopava tudi njegovo odgovornost.

Naš odziv pri strahu je običajno ta, da se bodisi poskušamo preteči nevarnosti izogniti ter med njo in nami ustvariti čim večjo razdaljo oz. se pred njo zaščititi, ali pa preidemo v agresivno držo in obnašanje (Bauman 2006, 3). To lahko tudi pomeni, da v strahu otrpnemo. Strah tako ne more predstavljati temelja za odnose. Že na prvi pogled ne nudi pravih možnosti za dialoško odprtost ter odnos, tako na ravni posameznikov kot tudi na ravni skupnosti (Juhant 2011, 66). Strah je lahko v tej vlogi razumljen šele sekundarno, v smislu, da se bojimo, npr. da bomo drugega prizadeli ter v tej luči skrbimo za odnos. Tukaj je strah na nek način povezan s samim pojmom odgovornosti, kot pa smo videli, kultura strahu pravzaprav briše to odgovornost.⁵ Odpovemo se temu, da bi lahko svojo usodo vzeli v svoje roke ter jo raje prepustimo dejavnikom tveganja. Fukuyama (1995, 26) opredeli zaupanje kot pričakovanje, ki se v skupnosti vzpostavi na podlagi predvidljivega, poštenega in sodelujočega obnašanja članov skupnosti, temelječega na skupnih normah. Kultura strahu onemogoča vzpostavljanje takšnega zaupanja, na

⁵ Bauman (2006, 87) vzroke tega brisanja odgovornosti med drugim postavlja v moderno birokratsko racionalnost, ki je »odgovornost za« zamenjala s pojmom »odgovornosti do (nadrejenih)« ter tako predstavlja korak k zmanjšanju moralne občutljivosti in večšin moralne presoje.

njegovo mesto pa stopijo cinizem, apatija in nezaupanje (Furedi 2006, 136; Thomas 1979; Žalec 2011)⁶. Žalec (2011) ugotavlja, da je zaupanje možnost oz. izbira ter da ni nekaj samo po sebi danega. Strateško zaupanje predpostavlja tudi tveganje, ki pa ne more biti tisto negativno oz. pasivno, kakor smo izpostavili zgoraj, temveč tveganje v smislu upati si zaupati nekemu. Poleg strateškega zaupanja pa je izjemnega pomena moralno zaupanje, ki izhaja iz moralne zapovedi, da druge ljudi obravnavamo kot vredne zaupanja.

3.2 Strah in upanje

Strah in upanje si vendarle nista povsem tuja, saj oba predpostavljata vrednotenje nečesa; strah nas je za nekaj, kar nam je pomembno, upanje pa je usmerjeno k ohranitvi nečesa dragocenega, kar ima za nas poseben pomen. To je lahko ena izmed temeljnih točk za izhod iz kulture strahu. Na kulturo strahu lahko gledamo tudi kot na posledico utopičnega mišljenja, ki družbo in svet vidi kot popolnoma obvladljiva in iz katerih se da izgnati prav vsako nevarnost. Prihodnost v takšni kulturi ni več obljuba, ampak je grožnja. Bauman (2006) trdi, da v kulturi strahu napredek ni več mogoč. Vse, kar morda lahko storimo je, da preprečimo, da bi bile stvari še slabše. Potreben je preobrat h kulturi upanja, ki pa ne pomeni ukinitve samega strahu, ki bo še vedno povezan s tem, kar nam je blizu, drago in pomembno (Svendsen 2008, 128–131). Bauman (2006, 20–21; 68) tako izpostavi, da lahko pot iz kulture strahu pričnemo tako, da se usmerimo k iskanju tega, kar je našim strahovom skupno, k njihovim izvorom ter njihovi logiki, da pa nam za to primanjkuje tako orodij kot spretnosti. Posebej veliko oviro predstavlja individualizirana našega boja proti nevarnostim in tveganjem, kajti takšna individualizirana družba preprečuje solidarnost oz. skupnosten odziv na te nevarnosti, ki bi bil bolj učinkovit. Kultura strahu pozna zgolj občasne epizode »usmerjene solidarnosti«, ki se hitro razkroji na anonimne posameznike, ki zasledujejo lasten interes in ne morejo biti ustvarjalci solidarnosti, varnosti in zaupanja. Bauman to stanje ponazori tudi s prehodom od partnerstev k mrežam; medtem ko so prva še predstavljala trdne družbene vezi, ki so lahko zmanjševale

⁶ Furedi (2006, 181-198) zanimivo opozori na to, kako v ZDA in VB porast različnih organizacij za zaščito potrošnikov ter drugih nevladnih organizacij, ki izkoriščajo »kulturo strahu«, sovпада s pomembnim upadom udeležbe na volitvah, pri čemer se slednje organizacije pravzaprav brez vsake demokratične legitimnosti postavljajo v vlogo zagovornika ljudstva ter dejansko delujejo kot lobiji.

tesnoba, pa sodobne družbene mreže znancev sledijo logiki, da moramo minimalizirati naša tveganja tako, da jih čim bolj razpršimo in ošibimo. Po Baumanu morata na mesto strahu in negotovosti stopiti samozavest in zaupanje, ki ju moramo ob zavesti o izvorišči kulture strahu gojiti na temelju »dolžnosti upanja«, da nam bo uspelo najti pravo ravnotežje med varnostjo in svobodo (Bauman 2006, 174–6).

4. Sklep

Ameriški predsednik Franklin D. Roosevelt je v svojem nastopnem govoru dejal, da »je edina stvar, ki se je moramo bati, strah sam«. To izjavo je možno brati vsaj na dva načina. Po eni strani bi jo lahko pripisali izrazu moderne vere v obvladljivost sveta, iz katerega bi lahko izkoreninili nevarnosti, ki so stoletja pretile človeškemu rodu. Lahko pa jo razumemo tudi kot izrazito preroško glede sodobne kulture strahu, kjer je prav naš strah ta, ki nam onemogoča učinkovit odziv na nevarnosti ter jih v mnogočem še poglablja. V tem smislu izjava nakazuje prav na škodljive posledice kulture strahu, ki jo mora nadomestiti kultura (za)upanja. Pri iskanju izhoda iz kulture strahu »ne gre za preživetje človeštva, temveč za preživetje naše vere oz. zaupanja v človeštvo« (Furedi 2006, xii). Storititi moramo vse, da to vero in zaupanje ohranimo.

REFERENCE

- Aristotel.** 2002. *Nikomahova etika*. Ljubljana: SM.
- Bar-Tal, Daniel.** 2001. Why does fear override hope in societies engulfed by intractable conflict, as it does in the Israeli society? *Political Psychology* 22, št. 3:601–627.
- Bauman, Zygmund.** 2006. *Liquid Fear*. Cambridge: Polity Press.
- Conger, Cristen.** 2012. Dangerous everyday things in your home. [Http://home-howstuffworks.com/home-improvement/household-safety/tips/dangerous-home-products.htm](http://home-howstuffworks.com/home-improvement/household-safety/tips/dangerous-home-products.htm) (pridobljeno 10. marca 2012).
- Fukuyama, Francis.** 1995. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- Furedi, Frank.** 2006. *Culture of Fear Revisited*. London: Continuum.
- – –. 2007. The only thing we have to fear is the 'culture of fear' itself. [Http://www.frankfuredi.com/pdf/fearessay-20070404.pdf](http://www.frankfuredi.com/pdf/fearessay-20070404.pdf) (pridobljeno 17. junija 2012).
- Gostečnik, Christian.** 2001. *Poskusiva znova*. Ljubljana: FDI.